

Wstęp

Sfera publiczna jest miejscem szczególnym, jest bowiem tą dziedziną życia, która w wymiarze materialnym, kulturowym i intelektualnym należy do wszystkich (państwa, społeczeństwa, obywateli, mieszkańców), jest przestrzenią polityczną, obszarem działań społecznych i emocji społecznych, jest wreszcie kwintesencją pojęcia dobra wspólnego.

Sfera publiczna jest postrzegana jako szczególnie wrażliwa: jej działanie ma wpływ na życie i losy wielu ludzi, grup społecznych lub całego narodu, na jej utrzymanie łożą wszyscy podatnicy. Ważne więc, na jakich wartościach opiera się w swym funkcjonowaniu. Sfera publiczna to miejsce ścierania się dwóch głównych wartości – wolności i obowiązku. Idea wolności przyczyniła się do jej powstania, ale też spowodowała jej zmierzch, problemy lub upadek (w zależności od rozwoju społeczno-politycznego społeczeństwa i państwa). Wyparcie idei obowiązku w warunkach transformacji społeczno-ustrojowej na rzecz szeroko pojmowanej wolności gospodarczej, społecznej czy politycznej zaowocowało szeregiem problemów natury psychologicznej, społecznej, gospodarczej, a w konsekwencji osłabiło ideę demokracji.

Wydaje się obecnie, iż fundamentalną odpowiedzią na pytanie o to, czy możliwe jest zbudowanie i funkcjonowanie w praktyce liberalnego modelu przestrzeni publicznej, w którym dominują takie wartości, jak: sprawiedliwość, równość wobec prawa, wolność czy też dobre życie każdej jednostki, jest wskazanie wartości etycznych, które są podstawą funkcjonowania różnych podmiotów w sferze publicznej demokratycznego państwa.

Celem niniejszego opracowania był zbadanie, na jakich wartościach etycznych bazują podmioty sfery publicznej i jaki mają wpływ na ich kształtowanie. Udział w badaniu wzięli pracownicy naukowcy z Instytutu Nauk Politycznych Wydziału Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, Wydziału Prawa oraz Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. W wyniku ich pracy udało się przeanalizować postawy etyczne osób zatrudnionych w sferze publicznej – takich jak: urzędnicy i pracownicy administracji publicznej (rządowej i samorządowej), politycy (w tym posłowie), dziennikarze, przedstawiciele świata biznesu (na przykładzie pracowników banku), wolontariusze skupieni

w trzecim sektorze, funkcjonariusze służb państwowych – oraz przeanalizować relacje etyczne między sektorami. Zamierzeniem zespołu badawczego było opisanie postaw etycznych, które powinny dominować w sferze etycznej, w tym szczególnie bezstronności, profesjonalizmu, odpowiedzialności i patriotyzmu oraz wskazanie na zagrożenie, jakie niesie za sobą mobbing.

Książka zawiera 15 rozdziałów. Otwiera ją rozdział teoretyczny autorstwa **Mirosława Karwata** *Zawody zaufania publicznego. Interpretacja pojęcia* poświęcony statusowi zawodów zaufania publicznego. Autor analizuje to pojęcie z perspektywy socjologii życia publicznego, wskazując, że ma ono dwojaki sens: w trybie ustawowym oraz jako określenie takich profesji, którym przypisuje się szczególne znaczenie dla funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Autor definiuje pojęcie zaufania publicznego, wyjaśnia pojęcie opiekuna społecznego oraz stawia pytanie o to, czy należy uznać zawód polityka za zawód zaufania publicznego.

Jolanta Itrich-Drabarek i Kamil Mroczka są autorami rozdziału *Etyka administracji publicznej* dotyczącego postaw etycznych pracowników służby cywilnej oraz pracowników samorządowych. Autorzy wskazują, iż proces budowy w Polsce służby cywilnej po 1989 roku oraz etosu służby cywilnej po 1996 roku był (i jest) z jednej strony trudny, żmudny i borykający się z wieloma problemami, z drugiej zaś – niezbędny i racjonalny. Autorzy postulują także, na podstawie przeprowadzonych badań, wprowadzenie jednolitego kodeksu etycznego dla wszystkich pracowników jednostek samorządu terytorialnego, co pozwoliłoby na systematyzację kwestii etycznych (rozproszonych po różnych aktach prawnych i dokumentach wewnętrznych), na standaryzację kluczowych zasad etycznych i ustalenie jednokowych reguł postępowania dla wszystkich.

Jacek Jagielski i Jowanka Jakubek-Lalik w rozdziale *Zagadnienia etyczne w kontroli administracji publicznej* podkreślają, iż specyfika działalności kontrolnej w administracji stwarza szczególne wyzwania, a także stawia przed kontrolerami specjalne wymagania związane z procesem rekrutacji, oceną okresową i odpowiedzialnością dyscyplinarną. Standardy etyczne w kontroli administracji są dodatkowo wzmacniane przez normy międzynarodowe INTOSAI. Autorzy rozdziału konkludują, że same kodeksy etyczne, bez ciągłego monitorowania i egzekwowania standardów oraz wprowadzania zachęt do stosowania dobrych praktyk, mogą okazać się niewystarczająco skuteczne.

Jolanta Itrich-Drabarek w rozdziale *Etyka funkcjonariuszy służb państwowych* charakteryzuje główne wartości, jakimi winni kierować się funkcjonariusze służb państwowych w demokratycznym państwie prawa. Autorka prezentuje kodeksy etyczne poszczególnych formacji administracji bezpieczeństwa wewnętrznego, wskazując zarówno na ich cechy uniwersalne, jak i specyficzne, przypisane do danej formacji.

Ewa Maria Marciniak w rozdziale *O etyce w polityce i etyce polityków* analizuje treści i znaczenia norm moralnych w polityce. Autorka zauważa, że dyskusje, jakie toczą się wokół polityki jako dobra wspólnego, wokół takich zagadnień, jak

moralność i odpowiedzialność polityków, ich osobista uczciwość jako warunek niezbędny do uprawiania polityki, wokół respektowania społecznie podzielanych wartości – są wynikiem oczekiwań społecznych. Podkreśla, że moralność i sprawność stanowią kluczowy punkt odniesienia w ocenach polityków, a działalność polityczna wymaga pewnego zestawu cech etycznych, które w poczuciu obywateli dają gwarancję dobrej polityki.

Elżbieta Borowska w tekście *Etyka poselska* analizuje postawy etyczne polskich posłów. Nawiązując do tradycji przedwojennego parlamentu autorka analizuje dokument Zasady etyki poselskiej oraz funkcjonowanie sejmowej Komisji Etyki Poselskiej i konkluduje, że sprawy, które docierają do Komisji, są często instrumentem bieżącej polityki, a także, że nie ma ona większej kontroli nad posłami i oceną etyczną ich działalności. Autorka wiele miejsca poświęca etyce poselskiej w pracy sejmowej i etyce poselskiej w okręgu wyborczym i wskazuje na takie problemy posłów, jak picie alkoholu, skandale obyczajowe, nierzetelne wykonywanie pracy przez posła, nieuczciwy lobbing parlamentarny, problem dyscypliny partyjnej, nadużywanie korzystania z przywilejów, nieuprawnione wydawanie środków na utrzymanie biura poselskiego, niewłaściwy stosunek do spraw obywatelskich w okręgu czy nieodbywanie dyżurów. Autorka wnioskuje o zmiany w funkcjonowaniu pracy posła, takie jak większe związanie reprezentantów z własnym okręgiem wyborczym i możliwość odwołania posła.

Małgorzata Kaczorowska w rozdziale *Etyka w wybranych partiach i stowarzyszeniach politycznych w Polsce* zakłada, że wraz z rozwojem demokracji w Polsce krystalizują się zasady etyczne w ramach partii politycznych oraz dokonuje próby wskazania i identyfikacji zasad etycznych odnoszących się do polityków i partii politycznych. W artykule przeanalizowane zostały przepisy statutów partii i ugrupowań politycznych reprezentowanych w parlamencie po wyborach 2015 roku, dotyczące wybranych kwestii etycznych.

Tadeusz Kononiuk w rozdziale *Dziennikarskie sumienie – fundament etyki zawodowej* analizuje problematykę klauzuli sumienia jako instytucji funkcjonującej w demokratycznym państwie prawnym i bada, jak może i jak powinna ona funkcjonować, a także – czy rzeczywiście funkcjonuje w dziennikarstwie. Dla zrozumienia istoty, funkcji, roli i zadania klauzuli sumienia w dziennikarstwie autor analizuje różne argumentacje i różne pola badawcze, a zwłaszcza takie kwestie, jak: ontologia sumienia, specyfika klauzuli sumienia w etyce komunikacji oraz normatywne fundamenty klauzuli sumienia. Autor podkreśla, że w demokratycznym państwie prawnym wyrazem prawa dziennikarza do postępowania zgodnie z własnym sumieniem, a w konsekwencji także wyrazem wolności od przymusu postępowania wbrew własnemu sumieniu jest właśnie klauzula sumienia i wyraża nadzieję, że ten podstawowy standard demokratycznych mediów zaistnieje w ustawie medialnej w Polsce jako pewien standard postępowania i wyznacznik niezależności światopoglądowej, określającej dziennikarską tożsamość i integralność moralną.

Izabela Malinowska w rozdziale zatytułowanym *Etyka zawodów prawnych* wiele uwagi poświęca etyce zawodowej zawodów prawniczych, zarówno w kontekście zaleceń międzynarodowych, jak i uregulowań rodzimych. Artykuł dotyczy etyki zawodowej sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych, notariuszy oraz komorników sądowych. Autorka wskazuje na specyfikę poszczególnych zawodów oraz pokazuje uniwersalne zasady, jakimi winni się kierować ich przedstawiciele.

Agnieszka Bejma w tekście *Etyka w trzecim sektorze* dokonuje analizy etycznych aspektów funkcjonowania organizacji trzeciego sektora w Polsce. Zagadnienie to rozpatruje w trzech wymiarach: uregulowań zaakceptowanych i przyjętych przez większość organizacji pozarządowych, uregulowań wewnątrzsektorowych, w tym regulacji branżowych i personalnych, oraz powinności organizacji pozarządowych względem darczyńców. Autorka wnioskuje, że wprowadzenie zróżnicowanych sektorowych czy branżowych uregulowań z pewnością miało wpływ na poprawę wizerunku organizacji pozarządowych w społeczeństwie oraz przyczyniło się do podniesienia standardów etycznych w organizacjach, zastrzegając jednocześnie, że trudno jednoznacznie ocenić skalę tych zmian.

Robert Staniszewski w studium *Etyka zawodowa pracowników sektora bankowego – pomiędzy maksymalizacją zysków a zaufaniem publicznym* prezentuje nie tylko sformułowane w Kodeksie etyki bankowej oraz samoregulacjach banków zasady etyczne, ale analizuje problem dylematów pracowników zatrudnionych w tym sektorze. Autor wskazuje na takie kwestie, jak: konflikt interesów, wykorzystanie informacji poufnej w celu osiągnięcia prywatnych korzyści, korzystanie przez pracownika z produktów własnego banku oraz produktów konkurencji, rekomendowanie produktów nieadekwatnych dla klienta czy dylemat fundamentalny dla niniejszego opracowania: maksymalizacja zysków a satysfakcja klienta kształtująca zaufanie publiczne do całego sektora bankowego. Autor wskazuje na specyfikę polskiego rynku bankowego i podkreśla, że powszechną praktyką w początkowym okresie kryzysu finansowego była akceptacja nadmiernego obciążania długiem dochodów kredytobiorcy, przyjmowania niskiego progu kosztów utrzymania oraz finansowania kredytu ponad wartość zabezpieczenia. Zwraca więc uwagę na fakt, iż w przypadku niestabilnej sytuacji na rynku finansowym wzrasta skala nieetycznych działań instytucji finansowych.

Łukasz Małecki-Tepicht w opracowaniu *Etyczne wymiary relacji między sektorami sfery publicznej* analizuje w kontekście etycznym zależności pomiędzy aktorami trzech sektorów: administracji i polityki, biznesu oraz sektora obywatelskiego, szczególną uwagę poświęcając wymiarom etycznym polityki i administracji. Autor konkluduje, że podział aksjologiczny – na etyczny trzeci sektor i nastawiony na partykularny interes sektor biznesu – jest nieuprawniony, wskazuje także, że wątpliwości związane z balansowaniem pomiędzy sterowalnością państwem – efektywnością nadzoru politycznego nad administracją – a upolitycznieniem i ograniczeniem neutralności politycznej nie zostały skutecznie rozwiązane.

Tomasz Słomka w rozdziale *Patriotyzm konstytucyjny a dylematy etyki w przestrzeni publicznej współczesnej Polski* dokonuje prób identyfikacji trzech elementów i wzajemnych ich relacji: konstytucji (czy też szerzej – porządku konstytucyjnego), patriotyzmu konstytucyjnego i etyki w przestrzeni publicznej. Definiuje istotę zjawiska patriotyzmu konstytucyjnego oraz próbuje odpowiedzieć na pytanie, czy w społeczeństwie wystarczająco dobrze zakorzeniona jest tradycja konstytucyjna i czy przyjęcie konstytucji demokratycznego państwa prawnego, będącej aktem kompromisu konstytucyjnego różnych ugrupowań, dawało podstawy do zintegrowania się obywateli wokół ustawy zasadniczej i jej zasad oraz wartości. Autor zwraca uwagę na to, że wspólnota polityczna (naród) wytwarza zespół dominujących zasad etycznych, które utrzymują standardy życia publicznego w państwie na odpowiednio wysokim poziomie. Zasady te włączane są do rozmaitych systemów normatywnych, w tym do systemu norm prawnych, na czele z ustawą zasadniczą państwa, która uzyskuje funkcję integracyjną.

Justyna Grażyna Otto w tekście *Etyka wojny – rzecz o etycznych aspektach agresji i przemocy stosowanej przez państwo* rozpatruje zadanie etyki jako próbę sformułowania oraz uzasadnienia moralnej oceny wojny jako zjawiska społecznego. Autorka rozpatruje problem etyki wojny na wielu płaszczyznach i omawia takie kwestie, jak uprawnienia określonych instytucji czy sił do pozbawiania ludzi życia bądź zadawania cierpień, przyczyny bezpośredniego uczestnictwa ludzi w wojnie, samo uczestnictwo, a także zachowanie się człowieka w walce, kryteria dopuszczalności interwencji humanitarnej, zagadnienia następstw wojny w sferze osobowości jednostek ludzkich, jak i w sferze różnych wartości społecznych oraz odpowiedzialności moralnej jednostek ludzkich za kształt świata społecznego i za utrzymanie pokoju. Autorka stawia między innymi pytanie, czy wojna może być środkiem do osiągnięcia sprawiedliwego pokoju.

Aleksandra Komar w opracowaniu *Mobbing jako dysfunkcja podmiotów sfery publicznej* omawia zarówno podstawowe zagadnienia określające istotę mobbingu (definicję, przyczyny oraz skutki), jak i specyfikę jego uwarunkowań w sferze publicznej. Autorka podkreśla, że mobbing jest przyczyną wielu problemów etycznych w sferze publicznej, których można by było uniknąć, gdyby stosowano konsekwentne prawo, edukowano w odpowiedni sposób społeczeństwo oraz przestrzegano standardów etycznych.

* * *

Wnioski, jakie płyną z przeprowadzonych analiz, są wielorakie. Część konkluzji jest oczywista – w XX i XXI wieku wraz z rozwojem społecznym, podniesieniem poziomu wykształcenia obywateli i rozwojem instytucji demokratycznego państwa zaczęto kłaść coraz większy nacisk na jakość sfery publicznej, a przestrzeganie standardów etycznych stało się normą.

Kluczowym przesłaniem, jakie wynika z naszych badań, jest to, że nie tylko społeczeństwo oczekuje, aby wszystkie podmioty funkcjonujące w sferze publicznej,

wszyscy dostawcy usług publicznych przestrzegali i działali według wspólnych norm etycznych, ale także i same podmioty oraz aktorzy sfery publicznej coraz bardziej rozumieją konieczność tworzenia i przestrzegania norm etycznych. Czasami jest to jeszcze myślenie naiwne, typu „wszyscy z gruntu są dobrzy”, czasami cyniczne – przyda się nam taka „zasłona dymna”, ale coraz częściej jest to myślenie racjonalne, opierające się na przekonaniu, że przestrzeganie zasad i norm etycznych buduje dobrą markę osób, instytucji oraz wpływa na rozwój ekonomiczny i społeczny państwa.

Jolanta Itrich-Drabarek